

jut eszembe, ki még ilyenformán használta: lüktetett vakszemem.)

Ezek apró szépséghibák; hogy Mécs nyelvének tisztaságából ilyenek is élesen kiütözköznek: inkább bók, semmint megrovás.

Illek megemlékezni a könyv borítéklapjának talentumos rajzáról is. Ez Tichy Kálmán munkája. E jónévű grafikus művész most szintén a megszállt felvidéken dolgozik.

Rédey Tivadar.

Kapossy János Hillebrandt-tanulmánya. Fáradhatatlan fiatal tudósunk munkájával (mely készülő monográfiájának eddig gyűjtött adatait foglalja magában) a magyar műtörténet mondhatni teljesen ismeretlen területére, a XVIII. századi építészetre derít fényt. Napjainkig művelődésünk e fontos szakát majdnem teljes homály borította és ami keveset tudtunk róla, azt is gyakran helytelenül. A török uralom lerázása után, a gazdaságilag fellendülő Mária Terézia-korszakban, majd az ezt követő II. József-éra alatt az építészet nagy virágzásnak indult, városok és magánosok, nemkülönben az állam és a kamara egyaránt nagy megrendelésekkel látták el az építészetet. Új épületek: templomok, kastélyok, kaszárnyák, várak és polgárházak emelkedtek a másfél évszázadon át pusztulástól, rombolástól sujtott magyar földön. József az elűzött szerzetesrendek épületeit közintézmények céljaira adja át s ezzel az építészetre új feladatok hárulnak. Szinte érthetetlen, hogy olyan szánóttevő egyéniség, mint Franc Anton Hillebrandt, kiről a szerző kimutatja, hogy a XVIII. századi magyarországi építészeti széleskörű vezető és hatalmas irányító személyisége volt, hogyan maradhatott ismeretlenül szakirodalmunkban, mert mint íme a példa mutatja, ha nehezen is, de található reávonatkozó anyag.

A gondosan összegyűjtött anyag stíluskritikai vizsgálata tisztán élénk rajzolja a hazai építészetünkben páratalan méretekben tevékenykedett osztrák mester alakját és működésének jelentőségét.

Franz Anton Hillebrandt 1719 április hó 2-án Bécsben született egy Felső-Pfalzból bevándorolt család-

ból. Korán, 1734 januárjában a bécsi Akadémiába kerül, melyet sikeresen elvégezve, mint „Architect und Ingenieur“ hosszabb külföldi tanulmányútra indul Németalföld és az egész Német-birodalom területére.

1757-ben a magyar kamara elhalt udvari mérnöke és építésze helyére kéri felvételét. Kérvényében részletesen felsorolja működését. Kérvényéből tudjuk, hogy 1739—40-ig a würzburgi rezidencia kiváló építője. Balthasar Neumann mellett működött mint építész rajzoló. A zseniális mester nagy befolyást gyakorolt rá, mi művészetében több helyütt jelentkezik (legjellegzetesebben a nagyváradi püspöki palotában). Németországból hazajőve, Bécsben restaurálással és kész épületek felvételével foglalkozik, majd önként a bécsi erődök javítási munkálataira vállalkozik. 1742-ben Ravensburg-vár építésénél látjuk. 1745-ben a bécsi Burgot méri fel és készíti róla rajzokat, 1748-ban pedig a hollói császári uradalom térképét készíti el. Az 50-es évek elején oldja meg első önálló alkotását: gróf Ulfeld főudvarmester bécsi palotáját építi. Említett kérvényét előkelő pártfogói támogatása folytán kedvezően intézik el és időnkint megállapítandó napidíjjal alkalmazást nyer a magyar kamaránál. 1762-ben nevezik ki véglegesen évi 400 forint fizetéssel, melyet évek során 1600 forintra emelnek. Új állásában részt vesz a pozsonyi és a budai királyi várak építésében (javítások, átépítések, bővítések). A fellendülő Pozsonyban tág tere nyílik a magán-építkezésben is. Tudjuk, ő a mestere a Grassalkovich-(1760), Apponyi-(1761) és Nyári-palotának (1765), de valószínűleg az ő munkája az Eszterházy-(1762), a Széchenyi-Lamberg-(1754—61) és a Wachtler-palota is (1775—81), nemkülönben egy szép magánház, sőt egyesek a Grassalkovich-palotából és a gödöllői Grassalkovich-kastélyból azt a következtetést vonják, hogy Hillebrandt a XVIII. századi palotaépítészetünk, az ú. n. „Grassalkovich-stílus“ megteremtője. Ez a felfogás alaptalan, mert a gödöllői kastélyt már 1744-ben kezdték építeni, a terve már a 40-es évek elején készült, tehát nem látszik valószínűnek, hogy a mester műve volna. Ellenben sok-

kal valószínűbbnek tartjuk — stíluskritikai vizsgálódás alapján —, hogy Pozsony város megbízása folytán ő építette a „vízi kaszárnyát“ (1759—63).

Barkóczy Ferenc hercegrímás szolgálatában is dolgozott Hillebrandt: az 1760-as évek első felében átépíti a primási nyári palotát és 1762-ben az esztergomi vár és katonai épületeknek primási székhellyé való átépítéséhez készít terveket, de az egyházfő elhunytja miatt a munkálatok félbemaradnak.

A nagyszombati egyetem átépítési munkálatai során 1770-ben az orvosi fakultás új szárnyát a mester tervei alapján emelik.

Ugyancsak tevékeny részt vesz a budai királyi vár átépítésében a 60-as évek második felében, de kimutathatólag nem annyira mint tervező, hanem főként mint a legfőbb művészeti irányító. Annyi megállapítható, hogy az ő műve a Zsigmond- és a Szent Jobb-kápolnák, tőle származnak a várkert tervei, majd pedig amikor Mária Terézia királynő a nagyszombati egyetemet 1777-ben a budai királyi palotába helyezi át, az átépítési munkálatok és a csillagvizsgálótorony építése háramlik reá.

Bár a kutatások még nem tisztázták eléggé a budai vár építésének kérdését, bizonyosnak vehetjük, hogy a budai királyi vár, amint az a múlt század közepéig állott, legnagyobb részét Hillebrandt alkotása volt.

A budai vár építésével párhuzamosan egyéb monumentális építés is foglalkoztatja: a nagyvári székesegyház és püspöki palota építését irányítja, s módosítja az eredeti tervek szertelen barokk túlzásait a maga B. Neumann által érezhetően befolyásolt ízlésének megfelelően. A szeminárium épülete teljesen saját tervei szerint épül.

1772-ben mint főépítész a bécsi Hofbauamt élére kerül, rövidesen az Akadémia építészeti osztályának tanácsosa és cs. kir. valóságos tanácsos lesz. A magyar kamaránál betöltött állását („Dirigierender Hungarischer Architect und Ingenieur“) Bécsből látja el, irányítja a magyarországi építkezéseket és azokhoz terveket készít, így a pozsonyi városrendezési munkákhoz. Kimu-

tathatólag tervei alapján épült 1773-ban a kincstári magtár, valamint az utolsó pozsonyi koronázási domb 1776-ban (lebontották 1870-ben). Ugyancsak 1776-ban a királynő rendelkezése a székesfehérvári székesegyház főoltárának építésével foglalkoskodik.

Bécsben a Burg restaurálásában tevékenykedik, majd a jezsuiták rendházát építi át a haditanács székházává.

A nehéz pénzügyi viszonyok folytán nem kerül kivételre több terve: a Burghoz való üvegházak és a nyitrai nagypréposti palota.

1783-ban a legfőbb udvari építészeti igazgatóság egyik assessora lesz: a monarchia udvari és kincstári építkezéseinek legfőbb irányítója. Ez évben a magyar kancelláriát alakítja át. A kancellária melléti palotát pedig az erdélyi kancellária céljaira teszi megfelelővé, majd a két palota (a mai Bankgassei követségi palotánk) homlokzatának egységes megoldásán tevékenykedik. Ugyanez időben a morvaországi klosterbrucki kolostor építésének művészeti vezetését látja el.

II. József 1784-ben a budai várból az egyetemet Pestre helyezte át, míg a rendi főkormányzókat és hivatalokat Pozsonyból Budára rendeli. Az elhelyezés nagy munkája Hillebrandtra várt, aki a király parancsára az eltörölt szerzetesrendek kolostorait helyezi némi átalakítással, kisebb hozzáépítéssel a fenti intézmények igényeinek megfelelő állapotba. Így lesz a pesti pálos- és klarissza-kolostor a központi szeminárium hajléka, a Curia, a franciskánus-kolostor és a „Causarum - Regalium-Directoratus“ átalakított épületeiben nyer elhelyezést az egyetem, a budavári klarissza-kolostort pedig a hétszemélyes tábla és a levéltár befogadására alakítják át. Az utóbb említett kolostor udvari frontján emelt országház palotáját (a régi Országos Levéltár, Országház-u. 28.) is a mester tervei.

Utolsó ismert munkája a pesti német színház és vigadó terve (kb. 1792-ből), melyet tévesen Hild János alkotásának tartanak egyesek.

Élete utolsó szakáról ma semminemű adattal nem rendelkezünk, csak azt tudjuk, hogy 77 éves korá-

ban halálozott el, 1797 január 25-én. Hillebrandt művészete egy átmeneti kornak a jelensége, egy átmeneté, mely a nagy Johann Lucas Hillebrand mozgalmas barokkjától, a „Louis XVI. stílus” egyszerűsítő felfogású művészetén keresztül a szigorú formájú klasszicizmus kialakulásáig ível.

Nem helyezhető századának legnagyobb építői sorába — az egyéni alkotó erő nem volt sajátja —, de alapos iskolázottsága és jóízlése szerencsésen beleillesztették művészetét a kor haladó művészeti áramlataiba. Tevékenysége azért mégis felette jelentős, kivált hazánkban, hol közel félszázados működése alatt úgy is mint alkotó, úgy is mint irányító, építészetünk hatalmas vezérlő alakja lett és ezáltal a magyar építészet történetében kiváló helyet biztosított magának.

Az ízléses kiállítású könyv, melyet 8 melléklet díszít, az értekezés sikerült német fordítását is közli.

Székelly Miklós.

Verseskönyvek. (Bárd Oszkár: Mi lesz velünk? Boross Sándor: Árvaság. Gyökössy Endre: A termő élet rémei. Harsányi Pálné Teleki Janka: Apám. Palágyi Lajos: Parittyá. Szegedi István: A halhatatlan hitves. Vidor Marcel: Muzsikál az élet.)

Bárd Oszkár kötetének egy része fanyar művészettel állítja elének a háború óta felfordult világot s részvéttel, részvétet keltőn teríti ki a mai ember megtépdesett lelkét, minden kétségével, jajveszékelésével. Nehéz, keserű versek; romok, üszkös gerendák fojtó füstje áporog belőlük; nem szalonok asztalára való, nem is művészi kielégülést szerzők. A költő véresen tépi ki magából a mondanivalót, hörgést, fuldokló zokogást hallunk, mely már-már káromkodássá keseredik. Néhány java vers korunk zűrzavarának komor, dísztelen rajza s oly vígasztalan, mint maga a modell. De Bárd Oszkár még ennél is tovább megy, művészete elveszti kevés természetességét s belső erő híján különöségeivel igyekszik felkeltetni a nagy lelki zaklatottság, bizarr eredetiség ingerét. Ady óta alig szabadult költő a nagy dekadens hatása alól. Bárd Oszkár is mintha többé-kevésbé az ő fia lenne; öntudatlan

ul utánozza modorát, mozdulatait, abban a hitben, hogy magát adja, pedig egyénisége csak kölcsönvett frazeológián át ködlik felénk.

Sok magyartalanság bánt ezekben a versekben. Viszont a túlzott verselési bravúr sokszor valóságos rím-gimnasztikává fajul, parafa-ízt ad a szavaknak s rácáfol a tartalom komolyságára:

De lássuk be, hogy nincs ma óriás itt
s ne várjunk attól semmi óriásit,
ki mit sem tesz, csak óriásit ásit...

Bűnben, gyalázatban, szeretetben, gögben,
Bosszúban, ami a gyilkolóban bóg benn...

Ezek az esztergályozások nem kivételek; szaporán fordulnak elő s mintha szemlélatomást rajtuk, a különös hangzason fordulna meg a vers. (Kicsi karja: kicsikarja; árny alatt: árnyalat; körébe: tör-é be; stb.)

Bárd Oszkár szocialista költő; verseiben vezércikkek, szangvinikus szónoki beszédek prózai nyelve végül a szelid poéta szavával s túldörgi, sokszor túlesikorogja, túlberregi az utóbbit. De a groteszkül hangos, dagályos szólamokon mégis keresztüldobog egy egyetemes ember igazságért s a szűk meleg családi otthonért vergődő, viaskodó poéta nemes szívverése.

Boross Sándor kivételes tehetség a mai harmincévesek közt. Nem tartozik a dobbal-sípval felfedezettek közé s igen ritkán, bizonytalan időközökben jelennek meg a költeményei. Első kötetét pár évvel ezelőtt Singer-Wolfner adta ki (Tánc). Azóta kiváló művészek szavaltak tőle (Jászai Mari, Bartos Gyula) s néhány verse széltiben ismert.

Egyike a legérdekesebb egyéniségeknek. Mondhatni az ősi ösztön poétája. Minden során érezzük, mennyi tünődés, vívódás fakasztotta gondolatait s milyen mélységekből merít. Fantáziája a nagy minden-ségben jár, egyéni világát messzire kivetíti, széles hátteret von mögé s egyetemes képet fest róla. Nyelve erős, mélyen, hosszan zengő, nagy színpompájú. Szavai hol súlyos pórolécsapások, hol szerelmesen lágyak, hol viharosak, villámtól terhesek, ódai szárnyalásúak. Széles ecsetvonással fest, sajátos képeinek rembrandti tónusuk van.

Boross Sándor tehetsége még fejlődőben: megjelenésén a forrongás,